

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЬНИМИ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З РОЗДРІБНИМИ ПОЗИЧАЛЬНИКАМИ

Постановка проблеми. Роздрібне кредитування, яке включає кредитування населення та суб'єктів малого бізнесу, є одним з перспективних напрямків вітчизняного банківського бізнесу. Поточні показники, що дозволяють оцінити обсяги та потенціал роздрібного кредитування, свідчать про можливість збільшення його обсягів протягом найближчого часу у декілька разів. Так, за даними НБУ станом на 01.08.2005 обсяг кредитів, наданих українськими банками фізичним особам, складав 21,8 млрд. грн., станом на початок 2005 р. – 14,6 млрд. грн. або близько 4,2 % ВВП. Для порівняння, в Західній Європі цей показник дорівнює близько 50 %, в США – близько 80 %, в країнах Східної Європи – близько 20 %.

Станом на 01.08.2005 загальна сума кредитів, наданих суб'єктам малого бізнесу банківською системою України, що належать до цієї категорії відповідно до організаційно-правової форми господарювання (індивідуальні, сімейні, приватні, селянські (фермерські) підприємства, кооперативи, фізичні особи – приватні підприємці) становила 8,7 млрд. грн. та збільшилась з початку 2005 р. на 2,4 млрд. грн.

Висока популярність роздрібного кредитування в Україні пояснюється наступними причинами:

- висока доходність бізнесу, яка забезпечуються за рахунок встановлення більш високої ціни на роздрібні кредити порівняно із цінами "великих" корпоративних кредитів;
- простота та уніфікованість процедур роздрібного кредитування, що дозволяє протягом короткого терміну часу розповсюдити його серед широкого кола філій банку;
- можливість забезпечення більш глибокої диверсифікації кредитного портфеля банку в цілому та відповідне зменшення кредитних ризиків;
- можливість залучення роздрібних позичальників до інших послуг банку.

Об'єктивними передумовами для розвитку кредитування малих позичальників в Україні протягом останніх років є:

- незадоволеність споживчого попиту з боку значної маси населення на товари, перш за все, тривалого використання;
- дефіцит фінансових ресурсів у суб'єктів малого бізнесу;
- впровадження спрощеної системи оподаткування та звітності, що суттєво вплинуло на прозорість та стабільність суб'єктів малого бізнесу;

- позитивна динаміка основних макроекономічних показників протягом останніх років, яка призвела до росту доходів значних верств населення, покращення фінансового становища суб'єктів малого бізнесу та відповідно до підвищення привабливості цих категорій клієнтів для комерційних банків;
- завершення розподілу ринку корпоративних клієнтів, а також започаткування перерозподілу цього ринку, але вже за участю іноземних кредитних установ, що значно ускладнює для банків пошук нових напрямків вкладення залучених коштів.

Мета статті – розгляд питань розробки та впровадження системи управління портфельними ризиками роздрібних кредитів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на існуючі переваги роздрібною кредитування для банків, а також на наявність об'єктивних передумов для його розвитку на території України, на сьогоднішній день надання роздрібних кредитів наражає банки на низку ризиків та ставить перед фінансовими установами коло питань, несвоєчасне або неякісне вирішення яких може зробити роздрібно кредитування не вигідним бізнесом або взагалі поставити під загрозу сам факт існування банку. Серед факторів, що наражають банки на значні ризики під час впровадження роздрібно кредитування, можна зазначити наступні:

- висока чутливість роздрібних позичальників до негативних змін у економіці;
- велика питома вага “тіньових” доходів у доходах населення та підприємств малого бізнесу;
- відсутність кредитної культури у значної кількості позичальників;
- ускладненість процедури звернення стягнення на майно позичальників, яке є забезпеченням за кредитами, а також на інше майно у разі недостатності або відсутності забезпечення для виконання зобов'язань перед банком;
- відсутність об'єктивних, науково обґрунтованих методів визначення параметрів кредитної операції (кредиту та забезпечення);
- недосконалість підходів до адміністрування кредитів;
- недостатньо активна робота в Україні інституту кредитних бюро.

В таких умовах побудова системи управління портфельними кредитними ризиками роздрібних позичальників, в основу якої покладено науково обґрунтовані принципи та методи управління, є об'єктивною необхідністю для усіх банків, які розвивають або планують розвивати роздрібно кредитування в Україні.

Уніфікація підходів, стандартів та вимог під час управління роздрібними кредитними портфелями забезпечується завдяки розподілу кредитних операцій на групи однорідних вимог із визначенням основних характеристик кожної з груп.

Відповідно до вимог Базеля II, портфель операцій з роздрібно кредитування включає операції з юридичними та фізичними особами, які відповідають усім нижченаведеним критеріям:

- орієнтаційний критерій – кредитна операція проводиться з підприємством малого бізнесу, приватним підприємцем без створення юридичної особи або фізичною особою;
- продуктивний критерій – вимоги банку за операцією набувають однієї з наступних форм:
  - відновлювані кредитні лінії (в т.ч. кредитні лінії за картковими продуктами та овердрафти);
  - строкові кредити фізичним особам (кредити фізичним особам з поступовим погашенням відповідно до графіка погашення, кредити на придбання автомобілів та операції з автомобільного лізингу, кредити на навчання, приватне фінансування);
  - кредити малому бізнесу та надані зобов'язання з кредитування;
- критерій диверсифікованості – питома вага кредиту не повинна перевищувати 0,2 % від загального кредитного портфеля банку;
- критерій розміру – максимальний розмір одного кредиту не повинен перевищувати еквівалент 1 млн. євро.

Особливу увагу в умовах сучасної економіки України необхідно приділити критерію розміру. Кредит у розмірі 1 млн. євро в Україні, як правило, важко вважати роздрібним. Доцільним є обмеження такої суми еквівалентом 100 тис. дол. США або меншою сумою залежно від регіону кредитування та специфіки роботи окремого банку.

Кредити, які задовольняють наведені вище критерії, може бути розподілено залежно від продуктової структури банку, стратегії та цілей розвитку окремих напрямків бізнесу тощо. В той же час, для цілей управління кредитними ризиками, банк має відокремлювати, як мінімум, наступні групи кредитів:

- портфель з житлового іпотечного кредитування;
- портфель з роздрібними відновлюваними кредитними лініями;
- портфель кредитів малому бізнесу;
- портфель за іншими роздрібними кредитними операціями з фізичними особами;
- портфель кредитних операцій з інсайдерами та іншими пов'язаними з банком особами.

Неякісна (прострочена) заборгованість по кожному з вищенаведених портфельів кредитних операцій має відокремлюватись у окрему групу.

Виявлення та оцінка ризиків роздрібногo кредитування має відбуватись на усіх етапах кредитного циклу, а саме:

- на етапі розгляду, аналізу кредитної операції та прийняття рішення щодо її проведення;
- на етапі розгляду можливих змін до істотних умов діючої кредитної операції;
- на етапі супроводження кредитної операції з метою попередньої діагностики (попередження) можливого погіршення якості кредиту;

- на етапі підготовки пропозицій щодо надання кредиту та визначення стратегії побудови взаємовідносин з клієнтами, в т.ч. під час виникнення труднощів із виконанням позичальником зобов'язань перед банком;
- на етапі розробки та впровадження стандартизованих кредитних продуктів, в т.ч. під час визначення та перегляду основних умов проведення кредитних операцій.

Банк може відокремити певні операції із зазначенням їх граничних параметрів та/або умов проведення, за якими виявлення (ідентифікація) та оцінка (вимірювання) кредитних ризиків може відбуватись лише на портфельному рівні, або лише на окремих етапах життєвого циклу операції, або у разі настання певних подій.

У світовій банківській практиці використовуються два підходи до виявлення та оцінки ризиків кредитування, які можуть використовуватись разом або відокремлено:

- суб'єктивна (логічна) оцінка експертів або кредитних інспекторів;
- автоматизовані системи скорингу.

Суб'єктивна (експертна) оцінка характеризує ступінь переваги одних показників над іншими. На підставі наявної інформації спеціаліст банку намагається скласти “узагальнений портрет” потенційного позичальника та порівняти його зі “стандартними образами” позичальників, які асоціюються із різним рівнем ризику. Суб'єктивна оцінка, як правило, доповнюється системою моніторингу, який розкриває кредитну історію потенційних клієнтів. Перш за все, шляхом використання інформації, яка отримується від кредитних бюро.

Другий підхід є більш розповсюдженим у світовій банківській практиці та отримав назву “скоринг”. Традиційно скорингом вважають математичну або статистичну модель, за допомогою якої на підставі кредитної історії “минулих” клієнтів, банк намагається визначити, наскільки велика вірогідність того, що окремий потенційний позичальник поверне кредит у обумовлений строк. Широке розповсюдження скорингових систем для виявлення та оцінки ризиків роздрібного кредитування пояснюється наявністю великої кількості однотипних позичальників у цій сфері кредитування.

Залежно від задач скорингові системи поділяють на наступні групи:

- скоринг кредитної заявки (*application scoring*) – оцінка претендентів на отримання кредиту. Здійснюється з метою прийняття рішення про можливість надання кредиту;
- скоринг поведінки (*behavioral scoring*) – оцінка вірогідності погашення вже виданих кредитів. Здійснюється з метою оцінки ризиків за вже виданими кредитами та прийняття превентивних заходів щодо зниження ризиків;
- скоринг погашення (*collecting scoring*) – оцінка можливості повного або часткового погашення кредиту позичальником при порушенні ним термінів погашення кредиту. Здійснюється з метою прийняття рішень щодо погашення вже прострочених кредитів.

Одним з важливих питань, які мають вирішувати банки перед розробкою та впровадженням скорингової системи є визначення категорії “поганих” кредитів або дефолтів. Традиційно “поганими” вважаються кредити, за якими зобов’язання за основним боргом, процентами та комісійними платежами не було виконано своєчасно. Окремо слід виділяти кредити, за якими позичальники повністю або частково не виконали власні зобов’язання та банк вважає, що з високим ступенем вірогідності такі зобов’язання не будуть виконані ніколи. Базельський комітет з банківського нагляду визначає дефолт як подію кредитних втрат, пов’язану з будь-яким зобов’язанням або будь-якою особою, що прийняла на себе зобов’язання, включаючи процеси реструктуризації заборгованості, які призводять до неможливості отримати або необхідності відстрочки основної суми боргу, процентів або інших платежів та затримку з платежами більш ніж на 90 днів. Відповідно до нового базельського положення “Про капітал” банки мають використовувати це визначення для тестування внутрішніх рейтингових моделей, до складу яких входять і моделі скорингу.

В українських умовах термін прострочення у 90 днів є занадто великим, особливо для споживчих кредитів, більшість з яких надається на термін до 1 року або взагалі на термін до 6-10 місяців. Таким чином, в умовах сучасної економіки “поганими” кредитами доцільно вважати кредити, за якими існує прострочення терміном 15-30 днів. Для іпотечних кредитів, кредитів на придбання авто, інвестиційних кредитів малому бізнесу цей термін може бути збільшено до 30-60 днів. Слід зазначити, що в сучасних умовах визначення та використання критеріїв для ідентифікації “поганих” кредитів відбувається виключно для внутрішньобанківських аналітичних цілей.

Серед моделей (методів класифікації), які можуть бути використані під час розробки скорингової системи, доцільно виділити наступні:

- варіанти лінійного програмування;
- нейронні мережі;
- генетичний алгоритм;
- метод найближчих сусідів;
- статистичні методи, які базуються на дискримінаційному аналізі (в т.ч. лінійна регресія, логістична регресія);
- data mining.

Оцінка якості моделей, що використовує банк, може відбуватися із застосуванням наступних методів: бек-тестінг (*backtesting*), стрес-тестінг (*stress testing*), аналіз чутливості до кредитних ризиків, забезпечення незалежного нагляду та контролю за моделями, що використовуються.

Склад вхідної інформації, що може використовуватись під час виявлення (ідентифікації) та оцінки (вимірювання) кредитних ризиків на портфельному рівні, може містити наступні дані:

- загальну інформацію про позичальників;
- інформацію про фінансовий стан позичальників;

- інформацію про стан обслуговування позичальниками зобов'язань;
- інформацію про забезпечення за операціями;
- інформацію про стан показників зовнішнього середовища, які можуть впливати на якість роздрібного кредитного портфеля;
- інформацію Національного банку України та інших державних та недержавних установ;
- іншу необхідну інформацію, в т.ч. інформацію про операції, які не входять до складу роздрібного портфеля банку.

Серед основних показників, що можуть використовуватись для оцінки кредитних ризиків на портфельному рівні, є:

- міграція кредитних рейтингів – прогноз зміни кредитного рейтингу (вірогідності дефолту) позичальника, кредитної операції у майбутньому;
- кореляція кредитних подій – оцінка впливу можливих змін, які пов'язані із окремою кредитною операцією або окремим портфелем кредитних операцій на інші кредитні операції або інші портфелі кредитних операцій;
- розмір економічного капіталу, необхідного для покриття кредитних ризиків – розмір резерву необхідного для покриття непередбачуваних збитків, які можуть виникнути із заданим рівнем довіри;
- рівень очікуваних збитків – розмір втрати від проведення кредитних операцій, які можуть виникнути з заданим рівнем довіри;
- ефективний термін до погашення – середньозважений термін до погашення портфеля кредитів. Такий термін має враховувати кількість, періодичність платежів за борговим фінансовим інструментом, а також існуючий рівень відсоткових ставок на ринку.

Оптимізація ризиків роздрібних портфелів банку забезпечується завдяки використанню спеціальних механізмів визначення окремих параметрів кредитної операції залежно від індивідуальних ознак кредиту, характеристик позичальника та забезпечення, а саме:

- визначення максимальної суми кредиту;
- встановлення ціни на кредит, яка забезпечує банку необхідний рівень дохідності та дозволяє компенсувати кредитні ризики;
- встановлення вимог до термінів та умов надання і погашення кредитів;
- встановлення вимог до валюти кредитування;
- встановлення вимог до забезпечення за кредитами.

Окрім вищенаведених, банком можуть використовуватись наступні інструменти оптимізації ризиків на портфельному рівні:

- формування резервів під кредитні ризики;
- встановлення портфельних лімітів (обмежень);
- встановлення вимог до страхування ризиків, що виникають під час кредитування;
- використання похідних фінансових інструментів (кредитних деривативів);
- встановлення стандартизованих вимог до розгляду та супроводження окремих груп кредитів (вимог до адміністрування кредитів).

Важливими передумовами для налагодження ефективної системи адміністрування кредитного портфеля є впровадження спеціальних процедур щодо розгляду та супроводження кредитів, а також автоматизація процесу збору, накопичення та аналізу інформації про стан та динаміку кредитного портфеля.

Інформація починає вноситись до інформаційної системи на етапі розгляду кредитної заявки і до моменту повного виконання позичальником зобов'язань перед банком або списання кредиту за рахунок резервів. Будь-які зміни стосовно вищенаведеної інформації мають вноситись до інформаційної системи.

Висновки. Результати роботи окремих вітчизняних банків, які займають провідні позиції на ринку роздрібного кредитування, а також досвід закордонних банків у цій сфері свідчать про те, що розвиток роздрібного кредитування є майже неможливим без розробки та впровадження банком ефективної системи управління ризиками роздрібних кредитів на портфельному рівні. Така система має включати комплекс економічних, математичних, інформаційних, а також організаційних підсистем.

Враховуючи вищенаведене, можна відокремити перелік питань, які вимагають негайного вирішення на поточному етапі розвитку кредитування в Україні, а саме:

- визначення поняття “роздрібний кредит” та відповідно “роздрібний позичальник”;
- проведення податкової реформи, наслідком якої стане збільшення частки офіційних доходів позичальників, які є базою для оцінки кредитоспроможності позичальників;
- спрощення процедур звернення стягнення на майно роздрібних позичальників, які своєчасно не виконали власні зобов'язання перед банком;
- започаткування активної роботи кредитних бюро;
- надання банкам можливостей формувати резерви під кредитні ризики роздрібних операцій на портфельному рівні;
- накопичення банками якісної статистичної інформації, яка буде використовуватись під час побудови моделей оцінки кредитних ризиків на рівні окремих банків;
- розробка моделей оцінки кредитних ризиків з урахуванням найкращого світового досвіду, а також специфіки української економіки;
- розробка прикладних аналітичних інструментів, які дозволять оцінювати вплив факторів зовнішнього середовища на якість портфеля роздрібних кредитів;
- розвиток ринку похідних фінансових інструментів;
- більш активне залучення страхових компаній для страхування фінансових ризиків.

Список літератури

1. Кейри Д., Коссманн Р. Скоринг на розвиваючихся ринках: оцінка кредитоспособности в кредитуванні малих і середніх підприємств // Банковские технологи. – 2003. – № 9. – С. 33.
2. Проскурин В.А. Скоринговий метод оцінки кредитоспособности частных лиц // Бизнес и банки. – 2002.
3. Hayden E., 2003. Are credit scoring models with respect to default definition? Evidence from the Australian market, University of Vienna // www.defaultrisk.com.
4. Kraft H., Kroisandt G., Muller M., 2004, Redesigning Ratings: Assessing the Discriminatory power of credit scores under censoring, Fraunhofer Institut fur techno- und wirtschaftsmathematik // www.defaultrisk.com.
5. Roszbach K., Bank lending policy, credit scoring and the survival of loans, Stockholm school of Economics // www.defaultrisk.com.
6. Schreiner M., 2000, Credit scoring for microfinance: Can it work? // The Journal of Microfinance.
Отримано 06.01.2006

Дугін, І.М. Концептуальні основи управління портфельними кредитними ризиками банків під час роботи з роздрібними позичальниками [Текст] / І.М. Дугін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2006. - Т. 16. - С. 135–143.